

10. ప్రహ్లాదుని - విద్య

- పోతన

కావ్య పరిచయం: ప్రాచీన భారతీయ సంస్కృతికి పురాణ వాఙ్మయం పట్టుగొమ్మయని చెప్పవచ్చు. వేదాల సారమంతా పురాణాల్లో ప్రవచించబడింది. పురాణాల్లోని వంశానుచరిత్రలు చరిత్రకారులకు ఎన్నో విధాలుగా తోడ్పడుతున్నాయి. భారతదేశ చరిత్రకారులు పురాణోక్త విషయాలను పురావస్తు శాసన పరిశోధనల దృష్టితో పరిశీలించి అవి చాలవరకు సరైనవే అని నిర్ధారించారు. దీన్ని బట్టి ప్రాచీన భారతదేశ యధార్థ చరిత్ర నిర్మాణానికి పురాణవాఙ్మయం ఎంత అమూల్యమైన సాధనమో గ్రహించవచ్చు.

సంస్కృతంలో అష్టాదశ పురాణాలున్నాయి. ఈ పద్దెనిమిది పురాణాలు ప్రధానంగా శివ విష్ణు దేవీ సంబంధమైన కథలు కలిగి ఉన్నవైనా ఏ పురాణం కూడా ఇతరదేవతలను ఉపేక్షించడం గానీ, నిరసించటం గానీ చేయలేదు. "పురా అపి నవం పురాణం" అని పురాణానికి నిర్వచనం. అంటే పురాతనమైనదైనప్పటికీ ఎల్లప్పుడూ కొత్తగానే ఉండేదని అర్థం.

శ్రీమద్భాగవతం సర్వపురాణోత్కృష్టమైనదని, సర్వోపనిషత్తుల్యమైనదని ప్రసిద్ధి. అంటే అన్ని పురాణాల్లోను భాగవతం గొప్పదని, ఉపనిషత్తులన్నిటితోను భాగవతం సమానం అని అర్థం.

వ్యాసభగవానుడు సర్వప్రాణులహితం కొరకు మహాభారతాన్ని రచించి హరికి, యోగివరులకు ఇష్టమైన భాగవతం రచించకపోయానని సరస్వతీ నదీతీరాన కూర్చోని విచారిస్తున్నాడు. అప్పుడు నారద మహర్షి వచ్చి "నీవు ధర్మాలన్నీ చెప్పావు కాని విష్ణు కథలు చెప్పలేదు. శ్రీహరి మహత్త్వాన్ని వివరించే భాగవతాన్ని రచించుమ" ని వ్యాసుని

ఆదేశించి వెళ్లాడు. తర్వాత వ్యాసమహర్షి భాగవత రచన చేసి శుక మహర్షికి బోధించాడు. శుకమహర్షి దానిని విరక్తచిత్తుడైన పరీక్షిత్తు మహారాజుకు ఉపదేశించాడు.

భాగవతం మోక్షశాస్త్రం. ఇది భగవద్రూపమైంది. కలియుగంలో దీన్ని పఠించినా, విన్నా మోక్షసిద్ధి కలుగుతుందని మహర్షులు చెప్పారు. పరీక్షిత్తు మహారాజు భాగవత కథను వింటున్నప్పుడు దేవతలు అమృతం తెచ్చి దాన్ని గ్రహించి భాగవత కథామృతాన్ని బదులుగా ఇవ్వమంటే ఆ రాజు అందుకు నిరాకరించాడట. అంటే భాగవత విశిష్టత ఎంతటిదో తెలుస్తుంది. బ్రహ్మ భాగవతాన్ని ఇతరసాధనాలతో తూచడానికి ప్రయత్నిస్తే దానితో సరితూగగలదేదీ కనిపించలేదట. అంటే భాగవత ప్రాశస్త్యమెంతటిదో తెలుస్తుంది.

కవి పరిచయం: పోతన భాగవతామృతాన్ని ఆంధ్రలోకానికి అందించిన మహాకవి. ఆయన జన్మ స్థలం ఓరుగల్లు మండలంలోని బమ్మెర గ్రామం. ఆయన 15 వ శతాబ్దానికి చెందిన సహజ కవి, శ్రీనాథునికి సమకాలికుడు. వీరభద్రవిజయం, భోగినీ దండకం, నారాయణ శతకం అనేవి ఆయన ఇతర రచనలుగా ప్రచారంలో ఉన్నాయి.

మహాభక్తుడైన పోతన ఏ రాజునీ ఆశ్రయించలేదు. ఆయన తన భాగవతాన్ని శ్రీరామచంద్రునికి అంకితమిచ్చాడు. వైష్ణవ మతావలంబకుడైన ఆయన అన్యమత ద్వేషి కాదు. "చేతులారంగ శివుని పూజింపడేని, నోరు నొవ్వంగ హరికీర్తి నుడువడేని" అనే పద్యమే అతని శివకేశవాభేద భావాన్ని వ్యక్తం చేస్తున్నది. పోతన భాగవతంలోని పద్యం ఒకటైనా నోటికి రాని తెలుగువాడు లేడంటే అతిశయోక్తి కాదు. అందుకు కారణం ఆయన రచనలోని శృతిలయాన్వితం, గీతగుణ మాధుర్యం అనే లక్షణాలు. ఆయన కవిత్వం పదలాలిత్యం, మృదుమధురకవితాధార కలిగి సర్వజనరంజకమై పండిత పామరులను ఆకర్షిస్తూ ఉంటుంది.

ప్రహ్లాదుని విద్య -పాఠ్యభాగం వైశిష్ట్యం: ఈ పాఠ్యభాగం ఒక తండ్రి తన బిడ్డలను పెంచే విషయంలో ఎలాంటి బాధ్యతను కలిగిఉండాలో స్పష్టం చేస్తుంది. తండ్రి తన కుమారుని చదివించి విజ్ఞానవంతుని చేయటానికి అధ్యాపకుని వద్దకు పంపిన తర్వాత అతడు ఎలా చదువుతున్నాడో అప్పుడప్పుడు తెలుసుకోవటం, విద్య, విద్యాభ్యాసం, విజ్ఞానం అనే విషయాలకు ప్రాముఖ్యమివ్వటం, తండ్రికొడుకుల ప్రేమానుబంధం, గురుశిష్యుల సంబంధం అనే విషయాలు ఈ పాఠ్యభాగం ద్వారా తెలుస్తాయి.

కథా సందర్భం: సనకసనందనులనే ఋషులు శ్రీహరి దర్శనార్థం వచ్చినపుడు ద్వారపాలకులు అడ్డుకొన్నారు. ఆ మహర్షులు వారిని రాక్షసులుగా జన్మించడని శపించారు. వారు హిరణ్యాక్ష, హిరణ్యకశిపులుగా జన్మించారు. అందులో హిరణ్యాక్షుని శ్రీహరి వరాహరూపంలో సంహరించాడు. హిరణ్యకశిపుడు తన సోదరుని మరణంతో వ్యధ చెంది తపస్సు చేసి బ్రహ్మ చేత వరం పొందాడు. తర్వాత అతడు విజృంభించి దేవతలను పీడించసాగాడు. దేవతలు విష్ణుకు మొర పెట్టుకున్నారు. హిరణ్యకశిపుడు తన కుమారుడైన ప్రహ్లాదునికి ఎప్పుడు ఆపద కలిగిస్తాడో అప్పుడే నేను అతనిని సంహరిస్తానని శ్రీహరి చెప్పాడు. "పరమపవిత్రుడు, మహాభక్తుడు, ప్రహ్లాదుని హింసించటానికి హిరణ్యకశిపునికి మనసెట్లా ఒప్పింది. తండ్రి కుమారుని పోషిస్తాడు, ప్రేమిస్తాడు కాని కష్టపెడతాడా" అని నారదుని ధర్మరాజు ప్రశ్నించి ప్రహ్లాదుని వృత్తాంతాన్ని తెలుసుకోవటమే ప్రస్తుత పాఠ్యాంశం.

ఈ పాఠ్యాంశం ఆంధ్రమహాభాగవతం సప్తమస్కంధం నుండి గ్రహించబడింది.

పుత్రుల్ నేర్చిన నేరకున్న జనకుల్ పోషింతు రెల్లడప్పుడున్
మిత్రత్వంబున బుద్ధి నెప్పి దురితోన్నేషంబు వారింతు రే
శత్రుత్వంబు దలంప రిట్టియెడ నా సౌజన్య రత్నాకరున్
బుత్తున్ లోకపవిత్రు దండ్రి నెగులుం బొందింప నెట్లోర్చెనో.

1

తాత్పర్యం: తల్లిదండ్రులు తమ కొడుకులు తెలిసీతెలియనివారైనా ఎల్లప్పుడు పోషిస్తారు
తెలియనప్పుడు స్నేహపూర్వకంగా బుద్ధిజెప్పి దిద్దుతారు. పాపపు పనులుచేయకుండా
నివారిస్తారు. శత్రుత్వం జూపరు. ఇలా ఎక్కడ వినమే. అలాంటి సాధవును లోకమపావనుడగు
కొడుకును తండ్రి ఎలా బాధించాడో? వాడిని హింసించడానికి వానికెలా సమ్మతమైందో?

వ్యాఖ్యానం : ప్రహ్లాదుని తండ్రి హిరణ్యకశిపుడు అతనిని హింసించడం ఎందుకుజరిగిందని
ధర్మరాజు నారదుని ప్రశ్నించాడు. సాధారణంగా లోకంలో తల్లిదండ్రులు తమ పిల్లలు
చెడుమార్గంలో పోతుంటే నివారించి మంచిబుద్ధులు చెప్పుతారు. ప్రహ్లాదుడు ఉత్తముడు అలాంటి
వాడిని హింసించే అవసరంలేదు. అది ఎలా జరిగిందని ధర్మరాజు నారదుని ద్వారా
తెలుసుకోవడానికి ప్రయత్నించాడు.

నీతి : తమ బిడ్డలను ప్రేమతో పెంచడం తల్లిదండ్రుల బాధ్యత.

బాలు బ్రభావిశాలు హరిపాదపయోరుహచింతన క్రియా
లోలు గృపాళు సాధుగురులోక పదానతఘాలు నిర్మల
శీలు సమస్త సభ్యనుతశీలు విఖండిత మోహవల్లి కా
జాలు నదేల తండ్రి వడి జంపంగ బంపె మునీంద్ర చెప్పవే

2

తాత్పర్యం: మునీంద్రా! చిన్నవాడు, హరిభక్తి కలిగినవాడు, సాధువుల గురువులసేవ చేసేవాడు, నిర్మలుడు, సంస్కారవంతులచేత పొగడబడినవాడు, మోహబంధాలను తెంచినవాడు అయిన తన పుత్రుని దయలేక అతని తండ్రి ఏల చంపమన్నాడు చెప్పు.

వ్యాఖ్యానం: సర్వగుణసంపన్నుడు భక్తుడు పసివాడు అయిన ప్రహ్లాదుని చంపడానికి అతని తండ్రికి ఏల దయలేదని ధర్మరాజు నారదుని చెప్పమని అడిగాడు.

నీతి: గుణవంతుడైన కుమారుని చూచి తండ్రి గర్వపడాలి.

వ. అనిన నారదుం డిట్లనియె

3

తాత్పర్యం: అందుకు నారదుడు ఈ విధంగా చెప్పాడు.

లభ్యంబైన సురాధిరాజపదమున్ లక్షింప డశ్రాంతమున్
సభ్యత్వంబున నున్నవాడబలుడై జాడ్యంబుతో వీడు వి
ద్యాభ్యాసంబున గాని తీవ్రమతి గాడంచున్ విచారించి దై
త్యేభ్యుం డొక్కదినంబునం బ్రియసుతున్ వీక్షించి సోత్కంతుడై.

4

తాత్పర్యం: వీడు దేవేంద్రపదవి దొరికినా లెక్కచేయడు. ఎప్పుడు చూచినా సోమరియై అవివేకంతో దిగురుతూ విద్యాభ్యాసం యెడల శ్రద్ధలేక ఉన్నాడని ఒక రోజు హిరణ్యకశిపుడు తన కొడుకుని చూచి ప్రేమతో.

వ్యాఖ్యానం: ఒక తండ్రి తన కుమారుని యెడల ప్రదర్శించవలసిన ప్రేమ, బాధ్యత ఈ పద్యంలో కనిపిస్తుంది.

నీతి: కుమారుని విద్యావంతుని చేయడం తండ్రి బాధ్యత.

* చదువనివాడజ్ఞుండగు

జదివిన సదసద్వివేక చతురత గలగుం

జదువగ వలయును జనులకు,

జదివించెద నార్యులొద్ద జదువుము తండ్రి !

5

తాత్పర్యం: నాయనా! చదువురానివానికేమీ తెలియదు. మనం చదువుకొంటిమామంచి చెడ్డలన్నీ చక్కగా తెలుసుకోవచ్చు. కనుక అందరు చదువుకోవలసినదే. కావున నిన్ను మంచి ఉపాధ్యాయుల దగ్గరకు పంపుతాను. చక్కగా చదువుకో.

వ్యాఖ్యానం: విద్య ప్రాముఖ్యం ఈపద్యంలో చెప్పబడింది. ప్రతిఒక్కరు విద్యను అభ్యసించాలనే ప్రబోధం ఇందులో కనిపిస్తుంది.

నీతి: చదువురానివాడు అజ్ఞాని అవుతాడు. చదువుకుంటే మంచి వివేకం పరిజ్ఞానం లభిస్తుంది.

వ. అని పలికి యసురలోక పురోహితుడును భగవంతుండును నగు శుక్రచార్యు కొడుకుల బ్రచండ వితర్కులైన చండామర్కుల రావించి సత్కరించి యిట్లనియె.

6

తాత్పర్యం: అని చెప్పి రాక్షసుల పురోహితుడైన శుక్రచార్యుని కొడుకులైన చండామర్కులను పిలిపించి హిరణ్యకశిపుడు గౌరవించి ఇలా పలికాడు.

అంధ ప్రక్రియ నుండు రాడు పలుకండస్మత్ప్రతాపక్రియా
గంధం బిండుక లేదు మీరు గురువుల్ కారుణ్య చిత్తుల్ మనో
బంధుల్ మాన్యులు మాకుబెద్దలు మముం బాటించి యీ బాలకున్
గ్రంథంబుల్ చదివించి నీతికుశలుం గాజేసి రక్షింపరే.

7

తాత్పర్యం: ఈ పిల్లవాడు గుడ్డివాడివలె ఉన్నాడు.వీడు పలుకడు. నా పరాక్రమ ఘనకార్యాలను గురించి వీడికేమి తెలియదు. పెద్దలైన మీరు గురువులు, దయగలవారు గౌరవనీయులు, ఆత్మబంధువులు మా మాటలు మన్నించి ఈ బాలుని చదివించి నీతి కుశలునిగా చేసి కాపాడండి.

వ్యాఖ్యానం: తండ్రి తన కుమారుడు తనంతటివాడు కావాలని కోరుకుంటాడు. అందుకు తగిన గురువును ఎంపికచేసి పుత్రుని అప్పగిస్తాడు.

నీతి: సమర్థుడైన గురువుదగ్గర విద్యాభ్యాసంవల్ల మంచిజ్ఞానం లభిస్తుంది.

వ. అని పలికి వారలకుం బ్రహ్మోదు నప్పగించి తోడ్కొని పొండనిన వారును దనుజ రాజకుమారునిం గొనిపోయి యతనికి సమాన వయస్కులగు సహశ్రోతల నసుర కుమారులం గొందఱుం గూర్చి.

8

తాత్పర్యం: అని చెప్పి హిరణ్యకశిపుడు వారికి ప్రహ్లాదుని అప్పగించి తీసుకొనిపోమ్మని చెప్పాడు. వారు ప్రహ్లాదుని తీసుకొని పోయి అతనితో సమానమైన వయసుగల రాక్షసకుమారులను సహపాఠకులుగా చేర్చి

అంచిత భక్తితోడ దనుజాధిపు గేహసమీపముం బ్రవే
శించి సురారి రాజసుతు జేకొని శుక్ర కుమారకుల్ పఠిం
పించిరి పాఠ యోగ్యములు పెక్కులు శాస్త్రము లా కుమారు డా
లించి పఠించె నన్నియు జలింపని వైష్ణవభక్తి పూర్ణుడై.

9

తాత్పర్యం: మిక్కిలి భక్తితో హిరణ్యకశిపుని ఇంటినుండి ప్రహ్లాదుని తీసుకొని వచ్చి శుక్రాచార్యుని కుమారులు చదువదగిన శాస్త్రాలను చదివించారు. ఆ రాకుమారుడు చలింపని విష్ణుభక్తి కలవాడై పాఠాలను చక్కగా చదివాడు.

వ్యాఖ్యానం: ఈపద్యంలో ప్రహ్లాదుని చలింపని విష్ణుభక్తి తెలుస్తుంది. గురువులు నేర్పిన శాస్త్రాలతోపాటు అతని సహజలక్షణాన్ని అతడు నిలుపు కోవడం కనిపిస్తుంది.

నీతి: సహజంగా పిల్లలలో కొన్ని ప్రత్యేకతలు ఉంటాయి. ప్రహ్లాదుని ప్రత్యేకత భక్తి.

ఏ పగది వారు చెప్పిన, నా పగిదిం జదువుగాని యట్టిట్టని యా
క్షేపింపడు తా నన్నియు, రూపించిన మిథ్య లని నిరూఢమనీషన్.

10

తాత్పర్యం: ప్రహ్లాదుడు వారు చెప్పినదానికంతా ఊకొడతాడు కాని అది అలా ఇది ఇలా అని తిరిగి మాట్లాడడు అక్షేపించడు. చక్కగా విచారింపనివన్నీ అనిత్యమని యెఱిగినవాడు గావున చెప్పినట్లు నేర్చుకొన్నాడు.

వ్యాఖ్యానం: ప్రహ్లాదుడు సహజంగా వివేకవంతుడు అయినా గురువులకు ఎదురు చెప్పక విద్యను అభ్యసించాడు.

నీతి : గురువుకు ఎదురు చెప్పని విద్యార్థి ఉత్తముడు.

అంతం గొన్ని దినంబు లేగిన సురేంద్రారాతి శంకాన్విత
స్వాంతుండై నిజనందనుం గురువు లేజాడం బరింపించిరో
భ్రాంతుండేమి పరించెనో పిలిచి సంభాషించి విద్యాపరి
శ్రాంతం జూచెద గాక నేడని మహాసౌధాంతరాసీనుడై.

11

తాత్పర్యం: తరువాత కొన్నినాళ్లకు హిరణ్యకశిపుడు తనకుమారుడు ఏమి చదువుతున్నాడో, గురువులు ఏమి చదివిస్తున్నారో అనే సందేహంతో పిలిచి మాట్లాడి విద్యాపరిశ్రమ ఎలా ఉందో తెలుసుకోవాలని మేడమీద ఎక్కికూర్చున్నవాడై

మోదముతోడ దైత్యకులముఖ్యుడు రమ్మని చీరబంచె బ్ర
హ్మోద కుమారకున్ భవమహార్ణవతారకు గామరోష లో
భాదివిరోధి వర్గపరిహారకు గేశవచింతనామృతా
స్వాదకరోరకున్ గలుషజాల మహౌగ్రవనీకుఠారకున్.

12

తాత్పర్యం: మహానందంతో కుమారుని విద్యలను చూడాలని హిరణ్యకశిపుడు సంసార సముద్రాన్ని ఈది గట్టెక్కినవాడు, కామ క్రోధాదులను వీడినవాడు, శ్రీహరి చింత తప్ప వేఱెఱుగనివాడు, పాపమనే అడవులకు గొడ్డలి వంటివాడు అయిన ప్రహ్లాదకుమారుని పిలిపించాడు.

వ. ఇట్లు చారులచేత నాహూయమానుండై ప్రహ్లాదుండు సనుదెంచిన.

13

తాత్పర్యం: ఈ విధంగా చారులచేత పిలువబడినవాడై ప్రహ్లాదుడు వచ్చాడు.

ఉత్సాహప్రభుమంత్ర శక్తియుతమై యుద్యోగ మారూఢ సం
విత్సంపన్నుడ వైతివే చదివితే వేదంబులున్ శాస్త్రముల్
వత్సా! రమ్మని చేరజీరి కొడుకున్ వాత్సల్య సంపూర్ణుడై
యుత్సంగాగ్రముజేర్చి దానవ విభుండుత్కఠ దీపింపగన్.

14

తాత్పర్యం: ఈ విధంగా హిరణ్యకశిపుడు వేడుకతో దగ్గరకు తీసుకొని, కొడుకును రావోయీ యని చేరదీసి తొడపైకి ఎక్కించుకొని, ప్రేమతో, నాయనా! వేదాలు, శాస్త్రాలు చదివితివా అని కుతూహలంతో అడిగాడు.

* అనుదిన సంతోషణములు,
జనితశ్రమతాప దుఃఖ సంతోషణముల్
తనయుల సంభాషణములు,
జనకులకుం గర్ణయుగళ సద్భాషణముల్.

15

తాత్పర్యం: కొడుకుల ముద్దుమాటలు తండ్రులకు ఎన్ని సార్లు విన్నా విసుగులేక ఆనందాన్ని కలిగిస్తాయి. ఎంత ఆయాసం, తాపం, దుఃఖం గలిగియున్నా ఒక్కసారి కొడుకుల పలుకులు వింటే అవన్నీ పోతాయి. అవే తండ్రి చెవులకు అలంకారాలు.

వ. అని మఱియు బుత్రా! నీకు నెయ్యది భద్రంబై యున్నది? చెప్పు మనిన గన్న తండ్రికి బ్రియనందనుం డిట్లనియె.

16

తాత్పర్యం: అని పుత్రా! నీకు ఏది క్షేమకరమో చెప్పుమని హిరణ్యకశిపుడు అడుగగా ప్రహ్లాదుడు ఈ విధంగా పలికాడు.

* ఎల్ల శరీరధారులకు నిల్లను చీకటి నూతిలోపలం
 దైశ్లక వీరు నేమను మతిభ్రమణంబున భిన్నులై వరవ
 ర్తిల్లక సర్వమున్నతని దివ్య కళామయ మంచు విష్ణునం
 దుల్లము జేర్చి తా రడవి నుండుట మేలు నిశాచరాగ్రణీ!

17

తాత్పర్యం: రాక్షసశేఖరా! ప్రాణులన్నీ ఇల్లు అనే చీకటి గోతిలో పడి వారు మేము నాది నీది అనే భావంతో ఉండక అంతా విష్ణువే కాని వేరే ఏమీ లేదని భావించి ఆ దేవుని మనస్సులో ధ్యానిస్తూ అడవుల్లో ఉండడం మేలు.

వ. అని కుమారుండాడిన ప్రతిపక్షానురూపంబు లైన సల్లాపంబులు విని దానవేంద్రుండు నగుచు నిట్లనియె.

18

తాత్పర్యం: అని ఈ విధంగా ప్రహ్లాదుడు తన శత్రువును గురించి మంచిమాటలు పలుకగా విని హిరణ్యకశిపుడు నవ్వుతూ ఇలా పలికాడు.

ఎట్టాడిన నట్టాడుదు,
 రిట్టిట్టని పలుక నెఱుగ రితరుల శిశువుల్
 దట్టించి యెవ్వరేనియు,
 బట్టించిరొ బాలకునకు బరపక్షంబుల్.

19

తాత్పర్యం: ఇతరుల పిల్లలు ఎలా చెపితే అలా నేర్చుకుంటారు. అది అలా ఇది ఇలా అని ఏమి ఎదురుచెప్పరు. శత్రువులకి అనుకూలమైన మాటలు ఈ బాలకునకు గట్టిగా ఎవరు నేర్పించారో?

నాకుం జూడగ జోద్యమయ్యెడు గదా! నా తండ్రి యీ బుద్ధి దా
నీకున్ లోపల దోచెనో? పరులు దుర్నితుల్ పరింపించిరో?
యేకాంతంబున భార్గవుల్ పలికిరో? యీ దానవశ్రేణికిన్
వైకుంతుండు కృతాపరాధు డతనిన్ వర్జింప నీకేటికిన్?

20

తాత్పర్యం: నాయనా ప్రహ్లాదా! చూస్తే ఇది నాకు వింతగా కనిపిస్తుంది. ఈ బుద్ధి
నీయంతటే నీకు కలిగిందా లేక విరోధులు, దుర్మార్గులు ఎవరైనా నేర్పించారా? లేక మీ
గురువులు రహస్యంగా చెప్పారా? రాక్షస సమూహానికి విష్ణువు అపకారం చేసినవాడు.
అతనిని కీర్తించడం ఎందుకు?

సురలం దోలుటయో! సురాధిపతులన్ స్రుక్కించుటో! సిద్ధులం
బరివేధించుటయో! మునిప్రవరులన్ బాధించుటో! యక్షికి
న్నర గంధర్వ విహంగనాగపతుల న్నాశంబు నొందించుటో!
హరి యంచున్ గిరి యంచు నేల చెడ? మోహంధుండ వై పుత్రకా!

21

తాత్పర్యం: పుత్రా! దేవతలను తరిమికొట్టడమో, ఇంద్రాది దేవనాథులను చీకాకు పెట్టడమో,
సిద్ధులను పీడించడమో, మునిశ్రేష్ఠులను వేధించడమో, యక్షిన్నెర గంధర్వ విహంగ
నాగపతులను నాశనం చేయడమో మనకు తగింది. అంతేగాని హరి అని గిరి అని ఎందుకు
గుడ్డివాడిలాగా వ్యామోహంలో పడతావు.

వ. అనిన దండ్రిమాటలకు బురోహితు నిరీక్షించి ప్రహ్లాదుం డిట్లనియె. మోహ నిర్మూలనంబు
సేసి యెవ్వనియందు దత్పరులైన యెఱుక గల పురుషులకు బరులు దా రనియెడు
మాయాకృతం బైన యసద్బ్రాహ్మంబు గానంబడ దట్టి పరమేశ్వరునకు నమస్కరించెద. 22

తాత్పర్యం: అని తండ్రి పలుకగా పురోహితుని చూచి ప్రహ్లాదుడు ఇలా అన్నాడు. ఏ భగవంతుని యందు అసక్తిగలవారై ఉంటారో, మోహాన్ని నశింపజేసే ఆ దేవునికి మాయాకృతమైన తరతమ భేదం కనపడదు, ఆ పరమేశ్వరునికి నేను నమస్కరిస్తాను.

అజ్ఞాల్ గొందఱు మేము దామనుచు మాయం జెంది సర్వాత్మకుం
బ్రజ్ఞాలభ్యు దురన్వయక్రమములన్ భాషింపగా నేర రా
జిజ్ఞాసాపథమందు మూఢులు గదా! చింతింప బ్రహ్మాది వే
దజ్ఞుల్ తత్పరమాత్ము విష్ణు నితరుల్ దర్శింపగా నేర్తురే?

23

తాత్పర్యం: కొందరు అజ్ఞానులు తామని, పరులనే భేదం చేత మాయలో పడి జ్ఞానం చేత పొందదగిన సర్వాత్మకుడైన విష్ణుని వర్ణించలేరు. వేదజ్ఞులైన బ్రహ్మాదులు కుడా ఆ పరమాత్ముని యెరుగలేరు కనుక ఇతరులు ఏ విధంగా వానిని దర్శించగలరు.

ఇను మయస్కాంత సన్నిధి నెట్లు భ్రాంత
మగు హృషీకేశు సన్నిధి నా విధమున
గరగు చున్నది దైవయోగమున జేసి
బ్రహ్మణోత్తమ చిత్తంబు భ్రాంతమగుచు.

24

తాత్పర్యం: బ్రహ్మణోత్తమా! అయస్కాంతం వైపు ఇనుము లాగబడునట్లు దైవయోగం వల్ల నా మనసు విష్ణువైపు దృఢంగా లాగబడు తున్నది.

* మందార మకరంద మాధుర్యమున దేలు మధుపంబు వోవునే? మదనములకు
నిర్మలమందాకినీ వీచికల దూగురాయంచ సనునె? తరంగిణులకు
లలిత రసాలపల్లవఖాదీయై చొక్కుకోయిల సేరునే? కుటజములకు
బూర్జేందుచంద్రి కాస్ఫురితచకోరక మరుగునే? సాంద్రనీహారములకు

అంబుజోదర దివ్యపాదారవింద, చింతనామృత పాన విశేషమత్త
చిత్త మేరితి నితరంబు జేరనేర్చు, వినుతగుణశీల మాటలు వేయు నేల.

25

తాత్పర్యం: పొగడబడిన గుణశీలం కలవాడా ! మందార కల్పవృక్షపు పువ్వుతేనేలో
ఓలలాడే తుమ్మెద తుమ్మ చెట్లదగ్గరకు పోతుందా? స్వచ్ఛమైన గంగానది అలల్లో
తేలియాడే రాజహంస నదుల వద్దకు పోతుందా? లేత మామిడిచిగుళ్లను తిని
మైమరిచిపోయే కోయిల ముళ్లగోరింట చెట్లవద్దకు పోతుందా? నిండు జాబిల్లి వెన్నెలను
ఆస్వాదించే చకోరపక్షి మంచుగడ్డల మీదకు పోతుందా? అట్లే శ్రీహరి యొక్క
పాదకమలాలను ధ్యానించడం అనే అమృతాన్ని త్రాగి మత్తెక్కిన మనసు ఇతరులను
ఏవిధంగా చేరుతుంది?

వ. అనిన విని రోషించి రాజసేవకుండైన పురోహితుండు ప్రహ్లాదుం జూచి తిరస్కరించి
యిట్లనియె.

26

తాత్పర్యం: ఆ మాటలువిని రాజసేవకుండైన పురోహితుడు కోపంతో ప్రహ్లాదుని చూచి
తిరస్కారంగా ఇలా అన్నాడు.

పంచశరద్యయస్కుడవు బాలుడ వించుక గాని లేవు భా
షించెడు తర్క వాక్యముల జెప్పిన శాస్త్రములోని యర్థ మొ
క్కించుక యైన జెప్ప వసురేంద్రుని ముందట మాకు నౌదలల్
వంచుకొనంగ జేసితివి వైరివిభూషణ వంశదూషణ.

27

తాత్పర్యం: శత్రువుకి అలంకారమైనవాడా! కులనాశకుడా! నీవు ఐదేళ్ల పిల్లవాడవు ఇంతలేవు, ఏమో తర్కం మాటడుతున్నావు. మేము చెప్పిన శాస్త్రంలోని అర్థాలు కొంచెం కూడా చెప్పకుండా రాక్షసరాజు ముందు మేము తలవంచుకొనేటట్లు చేశావు.

తనయుడు గాడు శాత్రువుడు దానవభర్తకు వీడు దైత్యచం
దనవనమందు గంటకయుతక్షితిజాతము భంగి బుట్టినా
డనవరతంబు రాక్షసకులాంతకు బ్రస్తుతి నేయుచుండు దం
డనమున గాని శిక్షలకు డాయడు పట్టుడు కొట్టు డుద్ధతిన్.

28

తాత్పర్యం: రాక్షసరాజుకు వీడు కుమారుడు కాదు, శత్రువు. వీడు రాక్షసజాతి అనే గంధపుచెట్లవనంలో ముళ్లచెట్టువలె పుట్టినాడు. వీడు ఎల్లప్పుడూ రాక్షసకులనాశకుడైన విష్ణుని పొగుడుతూ ఉంటాడు. మా చదువులవల్ల దారికిరాడు. వీడిని పట్టుకొని కఠినంగా కొట్టి దండించండి.

నీ పాపని జదివించెద,
నీ పాదము లాన యింక నిపుణతతోడం
గోపింతుము దండింతుము,
కోపింపకు మయ్య దనుజకుంజర వింటే.

29

తాత్పర్యం: ఓ రాక్షసరాజా! కోపించవద్దు నీ పాదాలమీద ఒట్టు ఇక మీదట నేర్పుగా ఈ చిన్నవాడిని కోపించి దండించి చదివిస్తాం మా మాట విను.

వ. అని మఱియు నారాచపాపనికి వివిధోపాయంబులం బురోహితుండు వెఱపు జూపుచు
రాజసన్నిధిం బాపి తోడుకొని పోయి యేకాంతంబున.

30

తాత్పర్యం: అని చెప్పి ఆ పురోహితుడు రాకూమారుని అనేక విధాలుగా భయపెట్టి రాజు
సన్నిధినుండి తీసుకొని పోయాడు.

భార్గవనందను డతనికి,
మార్గము సెడ కుండ బెక్కుమాటులు నిచ్చల్
వర్గ త్రితయము జెప్పె న
నర్గళ మగుమతి విశేషమమర నరేంద్రా.

31

తాత్పర్యం: శుక్రాచార్యుని కుమారుడు తన చాతుర్యంతో ప్రహ్లాదుడు తప్పుతోవ పట్టకుండా
ధర్మార్థ కామములకు సంబంధించిన లోకనీతులను స్పష్టంగా నేర్పించాడు.

వ. మఱియు గురుండు శిష్యునకు సామదానభేదదండోపాయంబు లన్నియు నెఱింగించి
నీతికోవిదుం డయ్యెనని నమ్మి నిశ్చయించి తల్లికి నెఱింగించి తల్లిచేత నలంకృతుండైన
కులదీపకు నవలోకించి.

32

తాత్పర్యం: అంతేగాక గురువు శిష్యునికి సామదాన భేద దండోపాయాలనే రాజనీతి
విషయాలను తెలిపి అతడు నీతికోవిదుడు అయ్యాడనే నమ్మకంతో అతని తల్లికి తెలిపి ఆమె
చేత అతనిని అలంకరింపజేసి వంశ ప్రకాశకుడైన ప్రహ్లాదుని చూచి ఇలా అన్నాడు.

త్రిప్పకుమన్న మామతము దీర్ఘములైన త్రివర్గపాఠముల్
దప్పకు మన్న నేడు మనదైత్యవరేణ్యుని మ్రోల నేము మున్
చెప్పినరీతి గాని మఱి సెప్పకు మన్న విరోధి నీతులన్
విప్పకు మన్న దుష్టమగు విష్ణుచరిత్ర కథార్థజాలముల్.

33

తాత్పర్యం: నాయనా ప్రహ్లాదా! మేము చెప్పిన చదువులు మర్చిపోకుండా సుదీర్ఘములైన ధర్మార్థకామముల గురించిన పాఠాలను మన రాక్షసరాజ శ్రేష్ఠుని ముందు మేము చెప్పినట్లుగానే తప్పకుండా చెప్పు అంతేగాని మన విరోధికి సంబంధించిన నీతులను, దుష్టమైన విష్ణుచరిత్ర సమూహాన్ని వివరించవద్దు.

వ. అని బుజ్జగించి దానవేశ్వరుని సన్నిధికిం దోడితెచ్చిన.

34

తాత్పర్యం: అని బుజ్జగించి రాక్షసరాజ దగ్గరకు తీసుకొనివచ్చి.

అడుగడ్డునకు మాధవాను చింతనసుధామాధుర్యమున మేను మఱచువాని
నంభోజగర్భాదు లభ్యసింపగ లేని హరిభక్తి పుంభావమైన వాని
మాతృగర్భము జొచ్చి మన్నది మొదలుగా జిత్తమచ్యుతు మీద జేర్చువాని
నంకించు తనలోన సఖిల ప్రపంచంబు శ్రీవిష్ణుమయమని చెలగువాని
వినయ కారుణ్య బుద్ధివివేక లక్ష
ణాది గుణముల కాటపట్టయినవాని
శిష్య బుధలోక సంభావ్య జీరి గురుడు
ముందఱికి ద్రొబ్బి తండ్రికి మ్రొక్కుమనుచు.

35

తాత్పర్యం: అడుగడుగునా మాధవుని ధ్యానించడం అనే సుధామాధుర్యంతో మైమర్చిపోయినవాడు, బ్రహ్మాదులకు కూడా సాధ్యంకాని విష్ణుభక్తియే పురుషాకృతి దాల్చినవాడు, తల్లి కడుపులో ప్రవేశించింది మొదలు మనసును విష్ణువుమీద నిలిపిన వాడు, చక్కగా విచారించి ఈ లోకాలన్నీ విష్ణురూపాలే అని మనసులో దృఢంగా భావించినవాడు, వినయం, దయ, మంచితనం తెలివితేటలు అనే గుణాలకు

నిలయమైనవాడు, పండితులచేత గౌరవింపబడువాడు, శిష్యుడు అయిన ప్రహ్లాదుని పిలిచి
ముందుకునెట్టి మీ తండ్రికి నమస్కారం చేయమని చెప్తూ.

శిక్షించితి మన్యము లగు,
పక్షంబులు మాని నీతిపారగుడయ్యెన్
రక్షో వంశాధీశ్వర,
వీక్షింపుము నీ కుమారు విద్యాబలమున్.

36

తాత్పర్యం: రాక్షసరాజా! నీ కుమారుని చక్కగా చదివించి నీతికోవిదుని చేశాము.
శత్రుపక్షం విడిచిపెట్టాడు. నీ కుమారుని విద్యాబలం పరిశీలించండి.

వ. అని పలికిన శుక్ర కుమారకు వచనంబు లాకర్ణించి దానవేంద్రుండు దనకు దండ ప్రమాణంబు
చేసి నిలుచున్న కొడుకును దీవించి బాహుదండంబులు సాచి దిగ్గనం డగ్గఱం దిగిచి పెద్దతడవు
గాఢాలింగనంబు నేసి తన తొడమీద నిడుకొని చుంచు దువ్వి చుబుకంబు పుణికి చెక్కిలి
ముద్దుగొని శిరంబు మూర్కొని ప్రేమాతిరేక సంజనిత బాష్ప బిందుసందోహంబుల నతని
వదనారవిందంబు దడవుచు మందమధురాలాపంబుల నిట్లనియె.

37

తాత్పర్యం: అని చెప్పిన శుక్రాచార్య కుమారుని మాటలు విని హిరణ్యకశిపుడు తనకు
నమస్కరించిన కుమారుని దీవించి, రెండుచేతులు చాచి వేగంగా దగ్గరకు తీసుకొని, గట్టిగా
ఆలింగనం చేసుకొని, తన తొడల మీద కూర్చుండబెట్టుకొని, వెంట్రుకలను సవరించి,
గడ్డాన్ని పట్టుకొని, చెక్కిలి మీద ముద్దు పెట్టుకొని, ప్రేమాతిశయంతో వెలువడిన కన్నీటి

ధారలతో అతని పద్మం వంటి ముఖాన్ని తడుపుతూ మెల్లగా తియ్యనిమాటలతో ఇలా పలికాడు.

చోద్యంబయ్యెడి నింతకాల మరిగెన్ శోధించి యే మేమి సం
వేద్యాంశంబులు సెప్పిరో? గురువు లేవెంటం బరింపించిరో?
విద్యాసార మెఱంగ గోరెద భవద్విజ్ఞాత శాస్త్రంబులో
బద్యం బొక్కటి చెప్పి సార్థముగ దాత్పర్యంబు భాషింపుమా.

38

తాత్పర్యం: ఇంతకాలం జరగడం ఆశ్చర్యంగా ఉంది. చక్కగా పరిశీలించి తెలియదగిన సంగతులను గురువులు ఏ విధంగా చెప్పి చదివించారో నీ చదువులలోని సారాన్ని వినగోరుతున్నాను. నీవు చదివినశాస్త్రంలోని ఒక మంచి పద్యం చెప్పి దానికి అర్థతాత్పర్యాలను చెప్పు.

నిన్నున్ మెచ్చరు నీతిపాఠమహిమన్నీ తోడిదైత్యార్భకుల్
గన్నా రన్నియు జెప్ప నేర్తురు గదా గ్రంథార్థముల్ దక్షు లై
యన్నా యెన్నడు నీవు నీతిమతివౌ దంచున్ మహావాంఛతో
నున్నాడన్న నుగన్న దండ్రీ! భవదీయోత్కర్షముం జూపవే?

39

తాత్పర్యం : నన్నుగన్న తండ్రీ! నీ చదువులోని గొప్పతనాన్ని చూపించు. నీ తోటి రాక్షసకుమారులు నీతిపాఠాలు చదువుకొన్న ప్రభావంచేత నిన్ను మెచ్చుకోవడంలేదు. వారు గ్రంథాల్లోని సారాంశమంతా నేర్చుకొని వాటిని చెప్పడానికి సమర్థులై ఉన్నారు. నీవు ఎప్పుడు నీతికోవిదుడవు అవుతావో అని మిక్కిలి కోరికతో ఉన్నాను.

వ. అనినం గన్నతండ్రికి బ్రియనందనుం డైన ప్రహ్లాదుం డిట్లనియె.

40

తాత్పర్యం: అని చెప్పిన కన్నతండ్రికి ప్రియతనయుడైన ప్రహ్లాదుడు ఈ విధంగా చెప్పాడు.

*చదివించిరి నను గురువులు,

సదివితి ధర్మార్థముఖ్య శాస్త్రంబులు నే

జదివినవి గలవు పెక్కులు,

చదువులలో మర్మమెల్ల జదివితి దండ్రీ.

41

తాత్పర్యం: తండ్రీ! గురువులు నన్ను చక్కగా చదివించారు. ధర్మార్థాలకు సంబంధించిన ముఖ్యమైన శాస్త్రాలన్నీ నేను చాలా చదివాను. చదువులలోని సారమంతా గ్రహించాను.

తనుహృద్భాషల సఖ్యమున్ శ్రవణమున్ దాసత్వమున్ వందనా
ర్చనముల్ సేవయు నాత్మలో నెఱుకయున్ సంకీర్తనల్ చింతనం
బను నీ తొమ్మిది భక్తి మార్గముల సర్వాత్మున్ హరి న్నమ్మి స
జ్జనుడై యుండుట భద్ర మంచు దలతున్ సత్యంబు దైత్యోత్తమా!

42

తాత్పర్యం: ఓ రాక్షసరాజా! త్రికరణశుద్ధిగా స్నేహం చేయడం, వినడం, దాస్యంచేయడం, నమస్కరించడం, పూజించడం, కీర్తించడం, తనని గురించి తెలుసుకోవడం, ధ్యానంచేయడం, సేవచేయడం అనే ఈ తొమ్మిది విధాలైన భక్తిమార్గాలలో సర్వాత్మకుడైన శ్రీహరిని నమ్మి మంచివాడుగా ఉండడం క్షేమకరమని నేను భావిస్తాను, ఇది సత్యం.

అంధేందూదయముల్ మహాబధిరశంఖారావముల్ మూక స
 ద్గ్రంథాఖ్యాపనముల్ నపుంసకవధూ కాంక్షల్ కృతఘ్నావళి
 బంధుత్వంబులు భస్మహవ్యములు లుబ్ధ ద్రవ్యముల్ క్రోడ స
 ద్గంధంబుల్ హరిభక్తి వర్జితుల రిక్తవ్యర్థ సంసారముల్.

43

తాత్పర్యం: తండ్రీ! హరిభక్తి లేని వారికి ఈ సంసారం ప్రయోజనం లేనిది. అది గుడ్డివానికి వెన్నెలవంటిది, చెవిటివానికి శంఖధ్వనివంటిది, మూగవానికి శాస్త్రార్థాలను చెప్పడంవంటిది, నపుంసకునకు స్త్రీ పొందువంటిది, చేసినమేలు మర్చిపోయేవారి చుట్టరికం వంటిది. బుడిదలోని హోమం వంటిది, లోభివాని సొమ్ము వంటిది, పందికి దొరికిన పన్నీరు వంటిది.

*కమలాక్షు నర్చించు కరములు కరములు శ్రీనాథు వర్ణించు జిహ్వా జిహ్వా

సురరక్షకుని జూచు చూడ్కులు చూడ్కులు శేషశాయికి మ్రొక్కు శిరము శిరము
 విష్ణు నాకర్ణించు వీనులు వీనులు మధువైరి దవిలిన మనము మనము
 భగవంతు వలగొను పదములు పదములు పురుషోత్తమునిమీది బుద్ధి బుద్ధి

దేవదేవుని జింతించు దినము దినము
చక్రహస్తాని బ్రకటించు చదువు చదువు
కుంభినీధవు జెప్పెడి గురుడు గురుడు
తండ్రి హరిజేరు మనియెడి తండ్రి తండ్రి.

44

తాత్పర్యం: తండ్రి ! విష్ణుని బూజించేవే చేతులు. ఆయనను స్తోత్రం చేసేదే నాలుక. హరిని కాంచునవే కన్నులు. నారాయణునకు మ్రొక్కేదే శిరస్సు, విష్ణుకథలు వినేవే చెవులు. హరియందు లగ్నమయ్యేదే చిత్తం. ఆయనకు ప్రదక్షిణం చేసేవే పాదాలు. ఆయనమీది బుద్ధియే బుద్ధి. ఆ దేవుని ధ్యానం దొరికినదే సుదినం. ఆయన గాథలు గలదే మంచి చదువు. ఆ మహానుభావుని దెలియచెప్పువాడే గురువు. నాయనా హరిని చేరుమని బోధించేవాడే తండ్రిగాని ఇతరులు తండ్రులా? కారు.

కంజాక్షునకుగాని కాయంబు కాయమే? పవనగుంభిత చర్మ భస్మి గాక
వైకుంఠు బొగడని వక్త్రంబు వక్త్రమే? ధమధమధ్యనితోడి ధక్కగాక
హరిపూజనము లేని హస్తంబు హస్తమే? తరుశాఖ నిర్మిత దర్విగాక
కమలేశు జూడని కన్నులు కన్నులే? తనుకుడ్యజాల రంధ్రములు గాక

చక్రిచింత లేనిజన్మంబు జన్మమే? తరళసలిల బుద్బుదంబు గాక
విష్ణుభక్తి లేని విబుధుండు, విబుధుడే? పాదయుగముతోడి పశువు గాక.

45

తాత్పర్యం : రాక్షసరాజా! విష్ణువునకు బనికిరాని శరీరం ఒక శరీరం కాదు. అదియొక గాలితో నిండిన తోలుతిత్తి. హరినామకీర్తన చేయని నోరు ఒక నోరు కాదు. ధమధమ యని మ్రోగు నొక వాద్యమే. హరిని పూజింపని చేయి ఒక చేయి కాదు. అదియొక కొయ్యతెడ్డు. శ్రీ నారాయణుని చూడని కన్నులు కన్నులు కావు. ఈ శరీరం అనే గోడలోని కిటికీలే. విష్ణు ధ్యానమెఱుగని జన్మం ఒక జన్మం కాదు. అది నీటిలో కదిలే బుడగయే, విష్ణుభక్తి లేనివాడు ఒక పండితుడు కాదు. వాడు రెండుకాళ్ల పశువనే చెప్పాలి.

ప్రశ్నలు

1. ప్రహ్లాదుని గుణగణాలను తెలపండి?
2. హిరణ్యకశిపుడు ప్రహ్లాదుని గురించి గురువులకు ఏమని చెప్పి అప్పగించాడు?
3. హిరణ్యకశిపుడు ప్రహ్లాదుని విద్యను పరీక్షించిన విధమెట్టిది?
4. ప్రహ్లాదుని భక్తిభావమెట్టిది?

11. అవ్యయభావ సమాసము :

అవ్యయమునకు ఇతర పదములకు జరుగు సమాసమును అవ్యయభావ సమాసమందురు. ఇందు పూర్వ పదము ప్రధానమైనది. మొదటి పదము అవ్యయముండును.

ఉదా : ప్రతి దినము - దినము, దినము

ప్రతి - అవ్యయము

యథాశక్తి - శక్తిని అతిక్రమించకుండ

యథా - అవ్యయము

అవ్యయభావ సమాసములన్నియు సాంస్కృతిక సమాసములు.

7. ఏడవ ప్రకరణము అలంకారములు

శరీరమునకు వివిధ రకములైన అలంకారములు వివిధముగా అందమును కలుగజేయునో అదేవిధముగా అలంకారములు భాషకు అందమును కలుగజేయును ఇవి చమత్కారముగా నుండి మనసుకు ఉల్లాసమును కలిగించును. ఈ అలంకారములు కవి యొక్క ప్రతిభను తెలియ జేయును.

అలంకారములు రెండు విధములు

1. శబ్దాలంకారములు

2. అర్థాలంకారములు

1. శబ్దాలంకారములు

శబ్దాలంకారములు ముఖ్యముగా మూడురకములు

1. అనుప్రాసము

తెలుగు వ్యాకరణము

2. యమకము

3. ముక్తపదగ్రస్తము

1. అనుప్రాసము: అనుప్రాసము నాలుగు విధములు.

a. వృత్తనుప్రాసము

b. చేకాను ప్రాసము

c. లాటాను ప్రాసము

d. అంత్యాను ప్రాసము

a. వృత్తను ప్రాసము:

ఒకే అక్షరము పలు మార్లు వచ్చిన వృత్తను ప్రాసాలంకారమగును.

ఉదా: ఆక్షణమున పక్షివాహనుడు సాక్షాత్కరించి విపక్షులగు రాక్షసులను శిక్షించెను.

ఇందు 'క్ష' అను అక్షరము పలు మార్లు వచ్చుటకు ఇది కృత్యను ప్రాసాలంకారమైనది.

b. చేకాను ప్రాసము:

రెండు రెండక్షరములు వ్యవధానము లేకుండ ప్రయోగింపబడిన చేకాను ప్రాసాలంకార మగును.

ఉదా: ఏల పోయెదవు నిలు నిలు మనుచు

ఇందు నిలు నిలు అను రెండక్షరములు వ్యవధానము లేకుండ ప్రయోగింపబడినవి కావున ఇది చేకాను ప్రాసాలంకారము.

c. లాటాను ప్రాసము:

తాత్పర్యభేదము గల ఒక పదము రెండుమార్లు ప్రయోగింపబడిన లాటాను ప్రాసము.

ఉదా: కమలాక్షు నర్పించు కరములు కరములు

శ్రీనాథు వర్ణించు జిహ్వా జిహ్వా

ఇందు 'కరములు' అనగా చేతులు అవి అర్థము ఈ శబ్దము రెండు మార్లు ప్రయోగింపబడినది. అర్థములో భేదము లేదు. కాని తాత్పర్యభేద మున్నది మొదటి కకారమునకు సామాన్యమైన చేయి అనియు, రెండవ కరమునకు శ్రేష్ఠమైన కరమనియు తాత్పర్య భేదముండు టచే లాటాను ప్రాసమైనది. అట్లే జిహ్వ అను పదమునకు అర్థములో భేదములేదు కాని తాత్పర్య భేదమున్నది.

d. అంత్యానుప్రాసలంకారము :

పదములయొక్క, వాక్యముల యొక్క, పద్యపాదము లయొక్క చివరయందు పదములు పునరుక్తమైన అంత్యాను ప్రాసలంకారమగును.

ఉదా : రఘు రామ ! సకలగుణశోభిత రామ

ఇందు 'రామ' అను పదము రెండు పదముల చివర పునరుక్తమైనది.

ప్రభాత సమయమున మేల్కొంచెను.

దేవుని పూజించెను.

ఇందు 'చెను' అను వర్గములు వాక్యాంతమున పునరుక్తమైనవి.

ఉన్నాడు లెస్సరాఘవు

దున్నాడు కవులగూడియు రుగతిరానై

యున్నాడు నిన్ను గొనిపో

నున్నాడిది నిజమునమ్ము మురీవృతనయా !

ఈ పద్యములో ప్రతి వాక్యముచివర 'ఉన్నాడు' అను పదము అవృతమైనది కావున ఇది అంత్యానుప్రాసము.

2. యమకాలంకారము :

అర్థ భేదముగల అక్షరములను మరల మరల ప్రయోగించిన యమకాలంకారమగును.

ఉదా : లేమా దనుజులగెలువగ

లేమానీకాలకడికి లేచితిలిటురా

ఇందు లేమా అను పదములు అర్థభేదము గలిగి వెంటవెంటనే ప్రయోగింపబడినవి కావున ఇది యమకాలంకారమగును.

3. ముక్తపదగ్రస్తము :

పాదాంతమున గాని వాక్యాంతమున గాని విడిచిన పదమున అవ్యవధానముగా మరలమరల ప్రయోగించిన ముక్తపదగ్రస్తమగును.

ఉదా : సుదతీ నూతన మదనా

మదనాగ తుదంగ పూర్ణ మణి మయసదనా

ఇందు మదనా, అను పదములు ఒకపాదాంతమున విడిచి పెట్టబడి మరల గ్రహింపబడినది.

2. అర్థాలంకారములు :

శబ్దముతో నిమిత్తము లేకుండా కేవలము అర్థము ప్రధానముగా నుండు అలంకారములను అర్థాలంకారములందురు. అర్థాలంకారములు అనేక విధములుగా ఉన్నవి.

అందులో ముఖ్యమైన వాటి గురించి వివరించబడును. కొన్ని ముఖ్యమైన అర్థాలంకారములు.

1. ఉపమాలంకారము

2. రూపకాలంకారము

3. ఉత్పేక్షలంకారము

తెలుగు వ్యాకరణము

4. అనన్వయాలంకారము
5. అతిశయోక్తి
6. శ్లేషాలంకారము
7. భ్రాంతిమంతాలంకారము
8. వ్యతిరేకాలంకారము
9. విరోధాభాసాలంకారము
10. దృష్టాంతాలంకారము
11. వ్యాజస్తుత్యాలంకారము
12. వ్యాజనిందాలంకారము
13. సమాసోక్త్యాలంకారము
14. అప్రస్తుత ప్రశంసాలంకారము
15. కావ్యలింగాలంకారము
16. అర్థాంతరన్యాసాలంకారము
17. స్వభావోక్తి
18. దీపకాలంకారము
19. ఉల్లేఖాలంకారము
20. క్రమాలంకారము

1. ఉపమాలంకారము :

ఉపమానమునకు ఉపమేయమునకు సాదృశ్యమును చెప్పిన ఉపమాలంకారమగును.

ఇందు ఉపమానము, ఉపమేయము, ఉపమావాచకము, సమానధర్మము అను నాలుగు భాగములుండును.

ఉపమానము - పోలిక చెప్పిన వస్తువు

ఉపమేయము - వర్ణింపబడు వస్తువు

ఉదా : ఆమె ముఖము చంద్రబింబమువలె అందముగా నున్నది.

తెలుగు వ్యాకరణము

ఇందు ముఖము - ఉపమేయము

చంద్రబింబము - ఉపమానము

వలె - ఉపమావాచకము

అందముగా నున్నది - సమాన ధర్మము

ఇందు ముఖమునకు చంద్ర బింబమునకు పోలిక చెప్పబడినది కావున ఇది ఉపమాలంకారమైనది. పైవాక్యము పూర్ణోపమాలంకారమునకు ఉదాహరణము.

లుప్తోపమాలంకారము :

ఉపమేయ, ఉపమాన, ఉపమావాచక సమానధర్మములలో ఏది లోపించినా అది లుప్తోపమ అగును.

ఉదా : ఆమె ముఖము చంద్రబింబము వలెఉన్నది.

ఇందు ముఖము - ఉపమేయము

చంద్రబింబము - ఉపమానము

వలె - ఉపమావాచకము

సమానధర్మము లోపించినది కావున ఇది లుప్తోపమ.

2. రూపకాలంకారము :

ఉపమానమునకు ఉపమేయమునకు భేదము లేదని చెప్పిన రూపకాలంకారమగును.

ఉదా : ఆమె ముఖ చంద్రునిచే అనందము కలుగుచున్నది.

ఇందు ముఖము - ఉపమేయము

చంద్రుడు - ఉపమానము

ముఖచంద్రుడు అనగా ముఖమనెడి చంద్రుడు ముఖమునకు చంద్రునకు భేదము లేదని చెప్పబడుటచే ఇది రూపకాలంకారమైనది.

3. ఉత్ప్రేక్షలంకారము :

ఉపమానము యొక్క ధర్మము ఉపమేయము నందుండుటచే ఉపమేయమును ఉపమానముగా నూహించుటను ఉత్ప్రేక్షలంకారమందురు.

ఉదా : ఆ చీకటిని చక్రవాకాంగన యొక్క విరహాగ్ని ధూమమని తలంతును.

ఇందు చీకటి - ఉపమేయము

ధూమము (పొగ) - ఉపమానము

చీకటికి పొగకు ఉన్న సమానధర్మములు నల్లగా నుండుట, కన్నులు కనపడకపోవుట. ఈ లక్షణము చేత ఉపమేయమును (చీకటి) ఉపమానముగా (ధూమము) నూహించుట జరిగినది. కావున ఇది ఉత్ప్రేక్షలంకారము.

4. అతిశయోక్తి :

ఒక వస్తువు యొక్క స్థితిని ఉన్నదాని కంటె అతిశయించి చెప్పుటను అతిశయోక్త్యలంకారమందురు.

ఉదా : ఆనగర సౌధాగ్రములు చంద్రమండలము నంటుచున్నవి.

ఇందు నిజముగా సౌధాగ్రములు చంద్రమండలమునంట కున్నను అంటు చున్నవని చెప్పుటచే అతిశయోక్తి అయినది.

5. అనన్వయాలంకారము :

ఒక వస్తువునకు మరల అదే వస్తువు ఉపమానముగా చెప్పినచో నది అనన్వయాలంకారమగును.

ఉదా : పరాక్రమమునందు రామునకు రాముడేసాటి.

ఇందు ఉపమేయము ఉపమానము రెండును రాముడే అనగా రామునికి సాటి వేరొకడు లేడని అర్థము.

6. శ్లేషాలంకారము :

అనేకార్థములుగల శబ్దములనుపయోగించి వేరు వేరు భావములను కల్గించుటను శ్లేషాలంకారమందురు.

ఉదా : రాజు కువలయానందకరుడు

రాజు - చంద్రుడు, భూపతి

కువలయము - కలువ, భూమి.

ఆనందకరుడు - ఆనందమును కలిగించువాడు.

ఈ విధముగా రెండర్థములు గల పదములనుపయోగించి ఒకే పాదములో రెండు భావములు కల్గించుటనే శ్లేషాలంకారమైనది.

భ్రాంతిమంతాలంకారము :

ఒక వస్తువును భ్రాంతిచేత వేరొక వస్తువుగా తలచిన భ్రాంతిమంతాలంకారమగును.

ఉదా : ఆమె ముఖము పద్మమని భ్రాంతి చెంది తుమ్మెదలు వ్రాలుచున్నవి.

ఇందు తుమ్మెదలకు ముఖమునందు పద్మభ్రాంతి కలిగినది కావున ఇది భ్రాంతిమంతాలంకారము.

1. వ్యతిరేకాలంకారము :

ఉపమేయ, ఉపమానములలో ఒక దానికి ఆధిక్యము చెప్పినచో వ్యతిరేకాలంకారమగును.

ఉదా : ఆర్యులు పర్వతములవలె ఉన్నతులైనను వారి స్వభావము కోమలము.

ఇందు ఆర్యులు - ఉపమేయము

పర్వతములు - ఉపమానము

ఉపమానమైన పర్వతమునందు కఠినత్వమును గుణమున్నది. కాని ఆర్యులందు దానికి విరుద్ధముగా

కోమలత్వము అనుగుణము అధికముగా నున్నది. ఉపమేయము ఉపమానము కంటె ఆధిక్యము కలిగియున్నది కావున ఇది వ్యతిరేకాలంకారము.

9. విరోధాభాసాలంకారము :

విరోధమునకు ఆభాసత్వమున్న యెడల విరోధాభాసాలంకారమగును.

ఉదా : రాజు వక్షము హారము లేకున్నను హరియై ఉన్నది.

హారములేకున్నను హరియై ఉన్నదనుట విరోధము

హరి అనగా - హారము కలది - మనోహరమైనది అని రెండర్థములున్నవి. మొదటి అర్థము తీసికొనిన విరోధము కనిపించును కాని రెండవ అర్థములో రాజు వక్షమున హారము లేకపోయినను మనోహరముగా ఉన్నదనుట విరోధాభాసము.

10. దృష్టాంతాలంకారము :

ఉపమానోపమేయములందున్న భిన్న ధర్మములను బింబ ప్రతిభావముతో చెప్పినచో దృష్టాంతాలంకారమగును.

ఉదా : ఓ రాజా! నీవే కీర్తి మంతుడవు

చంద్రుడేకాంతి మంతుడు

ఇందు రాజు ఉపమేయము, చంద్రుడు ఉపమానము

రాజు యొక్క ధర్మము కీర్తి

చంద్రుని యొక్క ధర్మముకాంతి.

ఇవి రెండును భిన్న ధర్మములు, దిగంతములవరకు వ్యాపించుట వీని సమాన ధర్మము. ఈ రెండు భిన్న ధర్మములు బింబప్రతిబింబ భావముతో రెండు వాక్యములలో చెప్పబడినవి కావున ఇది దృష్టాంతాలంకారమైనది.

త	త	త	త	త
పపి	పపి	పపి	పపి	పపి
లిమ్మెగ	కారావ	సాన్సంబు	గాజెప్పి	నన్దండ
త	త	గ		
పపి	పపి	ప		
కంబండు	దేనింగ	పులో		

ఇందు మొదట స,న,హ అను గణములున్నవి.
తరువాత 11 తగణములున్నవి. చివర గురువున్నది
కావున ఇది దండకమైనది.

7. జాతులు

తెలుగునందు మాత్రా గణములతోరూపొందిన పద్య
ములు జాతులుగా వ్యవహరింపబడుచున్నవి. జాతిపద్యము
లందు సూర్యగణములు ఇంద్రగణములు ఉండును. తెలుగున
ఈ జాతి పద్యములు ముఖ్యముగా ఆరు.

1. కందము :

1. కందపద్యమునకు నాలుగు పాదములుండును.
2. ఇందు ఒకటవ, మూడవ పాదములందు మూడు
గణములు రెండవ నాల్గవ పాదములందు ఐదు
గణములు ఉండును.
3. గా,భ,జ,స,నల అను గణములను పద్యమునందు
ఏ వరుసలోనైనను ఉపయోగింపవచ్చును.
4. బేసి గణముగా జగణము రాకూడదు 1-3-5-7
బేసి గణములు.

5. ఆరవ గణముగా 'నల'ము గాని 'జ'గణముగాని రావలెను.
6. రెండు, నాల్గవ పాదములలో నాలుగవ గణము యొక్క మొదటి అక్షరమునకు యతి చెల్లును.
7. ప్రాసనియమము కలదు కాని ప్రాస యతి లేదు.
8. రెండు నాలుగు పాదముల చివరి అక్షరములు గురువులై ఉండవలెను.
9. మొదటి పాదాద్యక్షరము దీర్ఘమైన దీర్ఘము, హ్రస్వమైన హ్రస్వముగా తక్కిన పాదాద్యక్షరములు ఉండవలెను.

ఉదా :

భ	నల	భ
U U		U

కందము త్రిశరగ ణంబుల

భ	భ	నల	నల	గా
U	U			UU
నందము	గాభజ	సనలము	లటవడి	మూటన్

భ	నల	భ
U		U
బొందును	నలజల	నారిట

గా	నల	నల	భ	గా
UU			U	UU
నొందుం	దుదగురు	పుజగణ	ముండదు	బేసిన్

2. ద్విపద :

1. ద్విపదకు రెండు పాదములు మాత్రమే ఉండును.

2. ప్రతి పాదమునందు మూడు ఇంద్ర గణములు ఒక సూర్యగణము ఉండును.
3. మూడవ గణము మొదటి అక్షరమునకు యతి ప్రాసయతిఅగును.
4. ప్రాసనియమమున్నది.
5. రెండోపాదముల కంటె ఎక్కువ పాదములుగల ద్విపదను ద్విపద మాలిక అందురు.
6. రెండు పాదములు కంటె ఎక్కువ పాదములు కలిగి ప్రాసనియమము లేని ద్విపదను మంజరీ ద్విపద అందురు.

ఉదా :

సరి	సరి	సరి	హ
U	U	U	U
నడురాత్రి	యరుదెంచె	నరలోక	నాథ
సరి	భ	సరి	హ
U	U	U	U
కడుడస్సి	నాడవు	కనుమోడ్చు	గాక

మొదటి గణాద్యక్షరమైన 'న'కును మూడవ గణాద్యక్షరమైన 'న'కును యతిమైతి. అట్లే రెండవ పాదములో 'క'కును 'క'కును యతిమైత్రి. 'డ' ప్రాసాక్షరము.

3. ఉత్పాదము :

1. నాలుగు పాదములుండును.
2. ప్రతిపాదమున 7 సూర్యగణములు చివర ఒక గురువుండును.
3. 5వ గణము మొదటి అక్షరము యతిస్థానము.
4. ప్రాస నియమము కలదు.

ఉదా :

గల గల గల గల గల గల నగ గ

U | U | U | U | U | U | U | U

సాహ చర్య పద్మ మిత్ర నవ్వు కంబు గురువు ను

గల గల నగ గల నగ

U | U | U | U | U

తాహవృత్త మునకచెల్లు జలజ

నగ గల గ

U | U | U

దళవిలోభ నా

4. తరువోజ :

1. నాలుగు పాదములుండును.

2. ప్రతి పాదమున 3 ఇంద్రగణములు 1 సూర్యగణము
మరిల 3 ఇంద్రగణములు 1 సూర్యగణము మొత్తము
8 గణములుండును.

3. ప్రతి పాదమున మొదటి అక్షరముతో 3, 5, 7 గణముల
మొదటి అక్షరములతో యతి చెల్లును.

4. ప్రాసనియమము కలదు.

ఉదా :

సల త భ హ సల

U | U | U | U | U | U

నిరతంబు గానేను నీవను భేద నియమంబు

త భ న

U | U | U

లేదైక్య నిష్ఠయ మనకు

5. మధ్యాక్కిర :

1. ప్రతి పాదమున 2 ఇంద్రగణములు 1 సూర్యగణము మరల 2 ఇంద్రగణములు 1 సూర్యగణము మొత్తము 6 గణములుండును.
2. ప్రతి పాదమున 4వ గణము యొక్క మొదటి అక్షరముతోయతి చెల్లును.
3. ప్రాస నియమము కలదు.
4. నాలుగు పాదములుండును.

ఉదా :

నరి త గరి త
 |||| |||| || ||||

అసదృశ తేజాండు బ్రహ్మ సానీక

నరి నరి హ ణ భ హ
 |||| |||| |||| |||| || ||

జనులకు గతినివ కారుణ్య సర్వశ .రణ్య

6. మధురాక్కిర :

1. నాలుగు పాదములుండును.
2. ప్రతి పాదమున 1 సూర్యగణము 3 ఇంద్రగణములు 1 చంద్రగణము మొత్తం 5 గణములుండును.
3. చతుర్థగణాద్యక్షరము యతి స్థానము.
4. ప్రాసనియమము కలదు.

ఉదా :

న నరి భ భ నగలము
 ||| |||| |||| |||| ||||

తనర జనకుండు నన్నప్ర దాతయసుభయత్రాత

ఇందు ఒక సూర్య గణము మూడు ఇంద్ర గణములు ఒక చంద్రగణము ఉన్నవి.

మొదటి అక్షరమైన 'త' కును నాల్గవ గణాద్యక్షరమైన 'దా'కును యతి.

ఉపజాతులు

తేటగీతి:

1. ప్రతి పద్యమున నాలుగు పాదములుండును.
2. ప్రతిపాదమున ఒక సూర్యగణము రెండు ఇంద్రగణములు మరల రెండు సూర్యగణములు ఉండును.
3. నాల్గవ గణాద్యక్షరము యతి స్థానము.
4. ప్రాస యతి వాడవచ్చును.

దా : గల భ ర గల గల
 U | U | U | U | U |
 చిత్ర చిత్రస భావదా క్షిణ్య భావ

మొదటి అక్షరమైన 'చి'కును నాల్గవ గణాద్యక్షరమైన క్షి 'కును యతిమైత్రి.

అటవెలది:

1. నాలుగు పాదములుండును.
2. ఒకటి మూడు పాదములలో మూడు సూర్యగణములు రెండు ఇంద్రగణములుండును. రెండు నాలుగు పాదములలో ఐదు సూర్యగణములుండును.
3. నాల్గవ గణాద్యక్షరము యతి.
4. ప్రాస యతి చెల్లును.
5. ప్రాస యతి చెల్లును.

న హ హ త భ
||| || || || || ||

ఇనగ ఇత్ర యంబు నింద్రద్వయంబును

హ హ హ హ న
|| || || || ||

హంస పంచ కంబు నాటి వెలది

మొదటి పాదములో 'ఇ' 'ని' లకును, రెండవపాదములో 'హ' 'నా' లకును యతిపైత్రి.

3. సీసము :

1. సీసపద్యమునకు నాలుగు పాదములుండును.
2. ప్రతి పాదమునందు మొదట ఇంద్రగణములు తరువాత రెండు సూర్యగణములు ఉండును.
3. ప్రతి పాదమును రెండు చరణములుగా వ్రాయుదురు. మొదటి చరణములో 4 ఇంద్రగణములు రెండవ చరణములో రెండు ఇంద్రగణములు రెండు సూర్యగణములు ఉండును.
4. ప్రతి చరణములో మూడవ గణాద్యక్షరము యతిస్థానము.
5. ప్రాసనియమము లేదు ప్రాసయతి చెల్లును.
6. నాలుగు పాదములు చెప్పిన తరువాత తేటగీతిగాని ఆటవెండిగాని చెప్పవలెను.

ఉదా :

భ న నగ నల
|| || || || || ||

ఇంద్రగణములారు నినగణంబులురెండు

తెలుగు వ్యాకరణము

ర న న హ
 U I I I I I I I I I U I
 పాదపా దమునను బరగు చుండు

ఇందు ఆరు ఇంద్రగణములు రెండు సూర్యగణములుం
 డును. మొదటి చరణములో 'ఇం'కును 'ని'లోని ఇకును
 యతి రెండవ చరణములో 'పా'కును 'బ'కును యతిమైత్రి.

9. తొమ్మిదవ ప్రకరణము

1. వ్యుత్పత్తులు

శబ్దము పుట్టిన విధమును వ్యుత్పత్తి అందురు. అట్టి
 శబ్దముయొక్క అర్థమును వివరించునది వ్యుత్పత్త్యర్థము;
 చెప్పవచ్చును. కొన్ని ముఖ్యమైన శబ్దములను వాటి
 వ్యుత్పత్త్యర్థములును అకారాది క్రమముతో క్రింద నివరింప
 బడినవి.

అంగజ	- అంగము నుండి జన్మించినది (స్త్రీ)
అంగజాడు	- అంగమునందు జన్మించినవాడు - మన్మథుడు
అంగన	- మంచి అంగములు కలది (స్త్రీ)
అండజము	- గ్రుడ్డు నుండి పుట్టినది (పక్షి)
అంబుజాతము	- నీటి నుండి పుట్టినది (పద్మము)
అంబుధరము	- నీటిని ధరించునది (మేఘము)
అంభోనిధి	- నీటికి నిలయమైనది (నముద్రము)
అక్షతలు	- క్షతము (నాశము) లేనివి
అక్షయము	- క్షయము కానిది